

SPOREN⁴⁵ VAN HERINNERING

PEDAGOGIE EN GESCHIEDENISOVERDRACHT

EEN DRIEMAANDELIJKSE UITGAVE VAN
VZW AUSCHWITZ IN GEDACHTENIS

JULI - AUGUSTUS - SEPTEMBER 2022

DE DADERS DEEL 1

Voorwoord
p. 2

Actualiteit
Waarom leef ik?
Om deze schuld te dragen?
Rainer Höß
p. 3

Auschwitz
Daders onder de daders:
De kampcommandanten
van Auschwitz
p. 6

Uitgediept
Duitse en Turkse daders
p. 8

No Comment
p. 13

Biblio
Van boeken en schrijvers
p. 14

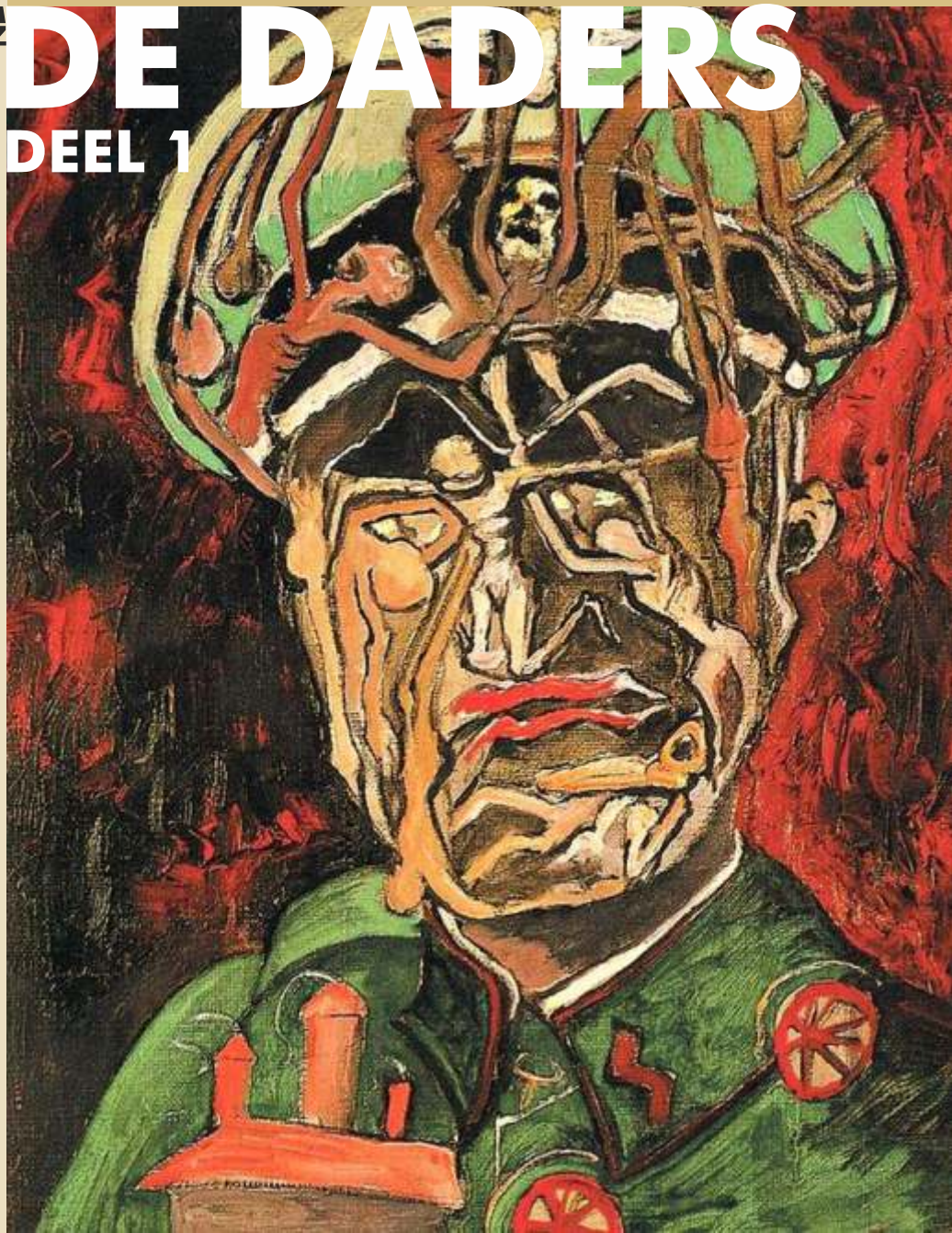
Vraagstuk
Hoe een doodgewone man
een nazimonster werd
p. 16
+ pedagogische fiche p. 21

Wist je dit?
Johanna Langefeld
p. 22

Klasreflectie
De commandanten van het
SS-Auffanglager Breendonk
p. 24

Varia
p. 26

UITGELEZEN?
DEEL MIJ MET COLLEGA'S...

*Wie de geschiedenis niet kent, is
gedoemd haar te herhalen*
George Santayana

GEACHTE LEZER

De Spaans-Amerikaanse schrijver en filosoof George Santayana (1863-1952) sloeg de nagel op de kop als waarschuwing voor komende generaties door te stellen dat 'wie de geschiedenis niet kent, gedoemd is haar te herhalen'. Niet echt opmerkenswaardig op het eerste gezicht; dit pedagogische bulletin biedt immers allereerst geschiedkundige en aan de Tweede Wereldoorlog gerelateerde artikels aan. Het belang van Santayana's citaat ligt in de datum waarop hij dit neerpende. Zijn veel aangehaalde slagzin dateert van 1905.

Na een paar jaar geconfronteerd te zijn geweest met de COVID-19-pandemie, moet de wereld met lede ogen aanzien hoe een oorlog ons nu weer, althans voor de meeste Europese landen die tachtig jaar lang geen onderlinge oorlog meer hebben gevoerd, in verschrikkelijke situaties stort. Naast economische gevolgen, die zelfs mensen op een "veilig(er)e" afstand raken, moeten we vaststellen dat een oorlog leed en afschuwelijke taferelen

tot direct gevolg heeft. Kinderen, vrouwen, ouderen en zwakkeren worden de meest kwetsbare slachtoffers van deze door de bevolking ongewilde en ongewenste verschrikkingen. Tevens merken we allen op dat een oorlog niet enkel gepland, georganiseerd en beslist wordt van hogerhand, maar dat deze ook door mensen van vlees en bloed wordt uitgevoerd. Evenzeer stellen we vast dat, naast de internationale regelgeving rond het voeren van een oorlog, soldaten zich ontpoppen tot ware misdadigers, hiervan getuige de reeds plaatsgevonden oorlogstribunalen die daders veroordelen tot gevangenisstraffen wegens het begaan van oorlogsmisdaden.

Nog vóór het losbarsten van de oorlog in Oekraïne, beslisten we dat het jaarthema van 2022-2023 gewijd zou zijn aan daders en het daaraan gekoppelde dadergedrag. Om de voorheen geciteerde filosoof bij te treden, is het één van de doelstellingen van de vzw Auschwitz in Gedachtenis, als Studie- en Documentatiecen-

trum, om haar steentje bij te dragen en dit aan de hand van geschiedkundige kennisoverdracht door leerlingen, studenten en het brede publiek bewust te maken van de verschrikkingen uit het verleden, zodat we op een betere en oorlogsvrije toekomst mogen rekenen voor onze kinderen en verdere generaties.

De artikels van de komende vier nummers vormen samen een studie over de daders. Niet enkel een historische invalshoek zal aan bod komen, maar tevens zullen criminologisch-psychologische, sociologische en ethische benaderingen deze vier nummers vormgeven. Hierbij mogen wij rekenen op gespecialiseerde onderzoekers, en wij wensen hun hier ook hartelijk te danken voor hun bijdragen. Hun analyse laat de lezer toe een kijkje te nemen in hun levensloop en in de wijze waarop ze zich tot dader ontpopten. ■

Johan Puttemans
Pedagogisch coördinator
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

© Alle rechten voorbehouden

WAAROM LEEF IK? OM DEZE SCHULD TE DRAGEN?

RAINER HÖß

We mogen stellen dat de kinderen – en bij uitbreiding het nageslacht – van de slachtoffers van de Jodenvervolging ook slachtoffers worden. De vraag is hoe kinderen en kleinkinderen van de ouders met hun minder glorieuze familiegeschiedenis omgaan. De vier artikels van de rubriek 'Actualiteit' van dit schooljaar spitsen zich toe op de nakomelingen van de ouders die ontegensprekelijk monsterachtige daden hebben gepleegd op weerloze personen in de naam van een ideologie waar zij zich achter schaalden of die ze hebben goedgekeurd. Sommigen van hen verbreken elke familieband, waarbij een aantal zelfs radicale maatregelen troffen. Anderen zien er hun missie in de wereld in te lichten hoe ver een haatdragende wereldvisie kan leiden. Toch is het betreurenswaardig vast te stellen dat er nakomelingen van ouders zijn die de daden van hun (voor)ouders niet alleen goedpraten, maar er evenzeer – soms actief – toe bijdragen.

In 2011 verschijnt de documentaire *Hitler's Children*. Hierin nemen vijf familieleden van naziprominenten het woord. Zij vertellen hun (familie)verhaal als kind, kleinkind of aanverwant en hoe ze met deze familiale geschiedenis omgaan. Eén van hen is Rainer Höß, kleinzoon van één van de verschrikkelijkste beulen tijdens de Tweede Wereldoorlog: de kampcommandant Rudolf Höß (zie rubriek 'Auschwitz'). Samen met journalist Eldad Beck, zelf een nakomeling van een Auschwitzoverlevende, onderzoekt Rainer Höß familie-artefacten die dateren van KL Auschwitz.

Rainer Höß blikt terug op zijn jeugd

Rainer Höß is de in 1965 geboren zoon van Hans-Jürgen Höß (°1937). Wanneer hij terugblikt op zijn relatie met zijn vader, beschrijft hij er één die erg koel en kil was.

"Ik denk dat mijn vader dezelfde koele ingesteldheid had [als zijn vader, JP]. (...) Er was geen warmte tussen hem en ons. Nooit. Hij vertelde ons wat te doen, en wij gehoorzaamden. Hij bepaalde de regels, en wij volgden. Mijn va-

der liet nooit zwakheid of het tonen van emoties toe. Hij haatte dit zo. Wanneer we huilden, sloeg hij ons nog meer omdat we weenden en niet voor hetgeen we gedaan hadden." Hij vervolgt met iets wat bij de kijker zeker en vast

de aandacht trekt: "Wat ik veel erger vind is dat hij nooit hun ideologie heeft afgezworen. Hij bleef een aanhanger van het Derde Rijk."

Een bezoek aan Auschwitz

Eldad Beck: "Hij [Rainer, JP] vertelde me dat hij jaren, vooral als schoolgaande jongen, behoed werd aangaande het deelnemen van een reis naar Auschwitz omwille van zijn naam. Dit leek me bijzonder vreemd, want als iemand Auschwitz zou moeten bezoeken is het de familie van zij die verantwoordelijk zijn voor de daar begane misdaden. Ik vertelde hem dat ik nog nooit Auschwitz bezocht had. Hij zei me: 'Jij bent nog nooit naar Auschwitz gegaan? Laat ons samen gaan.'" Rainer Hüb maakte als veertiger zijn eer-

ste reis naar Auschwitz. Andere kinderen van ouders deden dit helemaal niet; "zij ontkennen, verschonen het of praten het zelfs goed", aldus Rainer.

De documentaire volgt de twee mannen die een reis naar Auschwitz maken. Tijdens de reis zelf is Rainer heel zenuwachtig; hij heeft schrik dat hij er herkend zou worden ...

"Jouw grootvader heeft mijn familie vermoord!"

Wanneer Rainer Hüb zich samen met Eldad Beck in de *Zentral-sauna* bevindt, komt hij oog in oog te staan met een groep Israelische kinderen, waaronder een aantal nazaten van Holocaustslachtoffers. De gids kondigt aan: "Vandaag hebben we de kleinzoon bij ons van de commandant

van het kamp, Rudolf Hüb." Hierop is het de beurt aan de studenten om hun vragen af te vragen.

- Studente: "Voel je je schuldig voor wat je grootvader heeft gedaan in ...?" Terstond reageert Rainer Hüb met een: "Ja. Ja, natuurlijk!" Een volgende studente neemt het woord en zegt in het Hebreeuws: "Jouw grootvader heeft eigenlijk mijn familie vermoord, gemarteld en uitgeroeid ..." Ze barst in tranen uit en vervolgt na enige ogenblikken: "Hij heeft mijn familie uitgeroeid en ik wil weten: is hij niet bang van deze ontmoetingen met ons?" Een duidelijk geëmotioneerde Rainer antwoordt: "Het is me een genoegen. Mijn excuses voor wat er met haar familie is gebeurd." De gids van de groep heeft ook een

▼ Rainer Hüb liet het zich op het hart tatoeëren: *Never forget*

© Alle rechten voorbehouden

© Alle rechten voorbehouden

Rainer Höß herinnert zich de woorden van zijn vader: 'Durf niet je emoties te laten zien!'

vraag: "Wat zou je doen mocht je je grootvader ontmoeten?" Klaarblijkelijk verrast door deze vraag vervolgt hij: "Oh ... Je wilt weten wat ik zou doen? Ik zou hem eigenhandig vermoorden." Hierop schiet de groep in een lach.

Een Israëliische reisbegeleider, die naast hem staat, spreekt de groep toe:

"Zvika [de oudere persoon naast hem, JP], iemand die de Holocaust heeft overleefd, vroeg me of hij zijn hand zou schudden. Hij wil zijn hand schudden." Zvika reikt zijn hand uit naar Rainer en zegt hem: "Ik was daar ...". Na het geven van een hand omhelzen ze elkaar. Zvika vervolgt: "Ik heb jaren in Frankfurt gesproken voor jonge mensen. Ik vertel hun: 'Jij was daar niet. Jij hebt dat niet gedaan.'" Na deze woorden te

hebben gehoord barst ook Rainer in tranen uit.

Achteraf verklaart Rainer Höß: "Ik denk dat ik het nog net kon volhouden, maar ik had altijd het gevoel dat vlak achter mij, mijn vader stond en zei: 'Durf niet te wenen. Je laat zo je emoties zien. Durf niet je emoties te laten zien.' Voor de eerste keer laat je geen angst of spijt zien, maar geluk, vreugde, innerlijke vreugde om de goedkeuring van iemand te krijgen die deze gruwelen heeft overleefd, en die ook zeker weet dat ik er niet was, dat ik dat niet heb gedaan."

Uit de schaduw van het verleden treden

Tot slot laten we Rainer Höß nog eenmaal aan het woord: "Het is moeilijk om het schuldgevoel uit

te leggen, zelfs omdat er geen enkele reden is dat ik een schuldgevoel zou moeten hebben. Maar toch heb ik het nog, ik draag dit mee in mijn gedachten. Ik ben natuurlijk ook beschaamd, voor wat mijn familie en mijn grootvader aan duizenden andere families hebben aangedaan. Dus je vraagt jezelf af: 'Zij moeten sterven, ik leef nog. Waarom leef ik nog? Om dit schuldgevoel, deze last te dragen, om er in het reine mee te komen?' Ik denk dat dit de enige reden is dat ik besta, om te doen wat hij had moeten doen." ■

Johan Puttemans

Bron: *Hitler's Children*. 2011, Maya Productions Limited, BBC.
Redacteur: Chanoch Zeevi

DADERS ONDER DE DADERS: DE KAMP COMMANDANTEN VAN AUSCHWITZ

Van de commandanten van Auschwitz is Rudolf Höß (1900 – 1947) allicht de bekendste. Hij stampte het kamp niet alleen uit de grond in 1940, maar maakte er op bevel van Heinrich Himmler in 1943 ook het grootste moordcentrum van Europa van. Vaak wordt alleen zijn naam vernoemd als het Auschwitz betreft, waarbij de andere commandanten zo goed als vergeten worden. Maar wat is nu eigenlijk de reële functie van 'een kampcommandant' in een (nazi) concentratiekamp?

De grondbeginselen van de dienstvoorschriften voor een kampcommandant zijn ontleend aan een bevel aangaande de SS-bevoegdheden in een concentratiekamp. De status van een kampcommandant wordt als volgt bepaald:

"De commandant van een concentratiekamp is de hoogste autoriteit in personele en materiële zaken in alle officiële aangelegenheden betreffende de afzonderlijke afdelingen."¹

De kampcommandant heeft de leiding over de bewakers en ander door de SS ingezet personeel. Naast zijn bevelsbevoegdheid waren er echter altijd bevelsstructuren van de concentratiekampinspectie, die ervoor zorgden dat de kampoperaties en het personeel werden geïntegreerd in het algemene systeem van exploita-

tie van concentratiekampgedetineerden. Bijgevolg had de kampcommandant het bevel over alle disciplinaire aangelegenheden betreffende het SS-personeel van de concentratiekampen (in SS-correspondentie werden concentratiekampen aangeduid als KL - *Konzentrationslager*). De kampcommandant kreeg een adjudant toegewezen die verantwoordelijk was voor de onmiddellijke, volledige en nauwkeurige uitvoering van de bevelen van de commandant. Bovendien was de adjudant verantwoordelijk voor de correspondentie en moest hij officiële personeelsaangelegenheden voor de kampcommandant voorbereiden. De adjudant was ook verantwoordelijk voor het regelen van persoonlijke ontmoetingen tussen SS'ers en de kampcommandant. De rang van de kampcommandant hing af van de grootte van het concentratiekamp. Kleinere kampen en nevenkampen stonden vaak onder bevel van een *SS-Scharführer*, terwijl grote kampen (de hoofdkampen) onder leiding stonden van een *SS-Hauptsturmführer* of *SS-Obersturmbannführer*.

In november 1943 splitste het Economisch en Administratief Hoofdbureau van de SS (WVHA) het bureau van de centrale commandant van de concentratiekampen Auschwitz op. Ten gevolge

daarvan werd Rudolf Höß in november 1943 overgeplaatst naar het WVHA in Berlijn. Het concentratiekampcomplex Auschwitz bestond vanaf dan uit drie onafhankelijke concentratiekampen en 39 of meer nevenkampen. De nevenkampen met verschillende benamingen werden ofwel ingedeeld bij het concentratiekamp Auschwitz I ofwel bij concentratiekamp Monowitz (Auschwitz III). Auschwitz I (*Stammlager*) was vanaf mei 1940 het eerste concentratiekamp ter plaatse en diende daarna als administratief centrum voor het gehele kampcomplex. Arthur Liebehenschel (1901-1948) volgde hier Höß op. Liebehenschel had economie en handel gestudeerd en had al enige 'concentratiekampervaring' toen hij in Auschwitz aankwam. Onder zijn bewind verbeterde de situatie enigszins voor de kampgedetineerden. Na de oorlog werd hij in Krakau berecht en opgehangen. Na het vertrek van Liebehenschel werd Richard Baer (1911-1963) commandant in het *Stammlager*. Baer was banketbakker van opleiding en had in 1944 reeds ervaring in Sachsenhausen, Buchenwald en Neuengamme opgedaan. Hij verscherpte ook nogmaals de maatregelen tegen de gedetineerden en leidde de ontruiming van het kamp, begin 1945. Na de oorlog

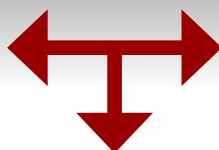

KL AUSCHWITZ

Rudolf Höb

4 mei 1940
10 november 1943

November 1943:
Opsplitsing van KL Auschwitz
in drie entiteiten

Auschwitz I Stammlager

Arthur Liebehenschel
11 november 1943
8 mei 1944

Richard Baer
11 mei 1944
27 januari 1945

Auschwitz III Monowitz (+ nevenkampen)

Heinrich Schwartz
11 november 1943
17 januari 1945

Auschwitz II Birkenau

Friedrich Hartjenstein
22 november 1943
8 mei 1944

Josef Kramer
8 mei 1944
25 november 1944

doek hij onder in Duitsland met een valse naam. Hij werd in 1960 herkend en gearresteerd en stierf in hechtenis in 1963.

Concentratiekamp Auschwitz II (Birkenau) werd in 1941 opgericht als kamp voor Sovjetkrijgsgevangenen. Vanaf maart 1942 bevond zich in de nabijheid van het kamp het moordcentrum met de Bunkers I en II. Hier werd Höb eerst opgevolgd door Friedrich Hartjenstein (1905-1954). Hartjensteins curriculum is een voorbeeld van de voortdurende rotatie tussen Waffen SS en concentratiekamp SS-eenheden. Hij is een voorbeeld van hoe hogere SS-rangen ook konden worden bekleed door niet-partijleden, aangezien hij nooit lid werd van de NSDAP. Na de oorlog werd hij in Frankrijk ter dood veroordeeld (hij was ook commandant geweest in Natzweiler-Struthof in de Elzas), maar overleed aan een hartfalen in hechtenis. Josef Kramer (1906-1945) volgde Hartjenstein op 8 mei 1944 op in Birkenau. Onder zijn be-

wind vond in Birkenau van mei tot en met juli 1944 *Aktion Höb* plaats. Deze actie – waarbij 312.000 Hongaarse Joden werden vernietigd – werd zo genoemd wegens de kortstondige terugkeer van Höb om de moordactie te coördineren. Kramer en 44 andere nazi-functionarissen (onder wie 15 vrouwen) werden tijdens het proces van Bergen-Belsen aangeklaagd door de Britse militaire rechtbank in Lüneburg. Het proces duurde een paar weken (van september tot en met november 1945). Kramer werd ter dood veroordeeld en op 13 december 1945 in Hamelen opgehangen door de Britse beul, Albert Pierrepoint. Door zijn misdaden begaan in Bergen-Belsen, zou Kramer de geschiedenis ingaan als 'het beest van Belsen'. Auschwitz III Monowitz was een

onafhankelijk hoofdkamp van november 1943 tot januari 1945. Hier zwaaide Heinrich Schwartz (1906 - 1947) de plak. Schwartz had eerst als adjutant van Höb gediend alvorens zelf kampcommandant te worden. Deze boekdrukker van beroep genoot de steun van zijn overste (de baas van het WVHA: Oswald Pohl) en bleef aan toen Arthur Liebehenschel en Friedrich Hartjenstein beiden op 8 mei 1944 van hun functie werden ontheven. Schwarz werd door een Frans militair tribunaal ter dood veroordeeld voor zijn acties bij Natzweiler (na zijn Monowitz-periode) en als oorlogsmisdadiger geëxecuteerd tijdens de Rastatt-processen in 1947. ■

Frédéric Crahay

Directeur

Vzw Auschwitz in Gedachtenis

(1) Wolfgang Sofsky, *Die Ordnung des Terrors. Das Konzentrationslager*. S. Fischer, Frankfurt am Main, 1993.

TWEE 'VERGETEN' GENOCIDES VAN HET BEGIN VAN DE 20 EEUW: DUITSE EN TURKSE DADERS

De genocide van de Herero en de Nama in Namibië

In de 19e eeuw werd Namibië, een land in zuidelijk Afrika, bevolkt door verschillende etnische groepen: San, Damara, Owambo, Nama en Herero. De Nama en de Herero waren toen de twee belangrijkste stammen van het land. In 1884 viel Duitsland het Namibisch grondgebied binnen en stichtte de kolonie 'Duits Zuidwest-Afrika'. De belangstelling van kolonisten nam toe na de ontdekking van diamant in 1894. Een beleid van systematische landonteigening en de komst van steeds meer kolonisten verdrongen de herders uit hun gebied. Op 12 januari 1904 kwamen de Herero in opstand. Onder leiding van hun leider, Samuel Maherero (1856-1923), vielen zij een Duits garnizoen in Okahandja aan. In juni 1904 werd de Duitse generaal Lothar von Trotha naar Namibië gezonden om de Herero-opstand te onderdrukken. Hij kwam er aan met 10.000 soldaten en een oorlogsplan.

Op 11 augustus 1904, tijdens de Slag om Waterberg, omsingelden de Duitse soldaten de Herero. Ze hadden het bevel gekregen geen gevangenen te nemen. Enkele duizenden Herero slaagden er in te ontsnappen naar de Kalahari-woestijn. De Duitse soldaten hadden de weinige waterpunten vergiftigd en het bevel gekregen

om elke Herero die naar het land probeerde terug te keren, dood te schieten. Zo stierven in een paar weken duizenden Herero van honger en dorst.

Von Trotha tekende het bevel om alle Herero te doden op 2 oktober 1904:

"Herero zijn niet langer Duitse onderdanen (...). Elke Herero die binnen de Duitse [Namibische] grenzen wordt gezien met of zonder wapen, met of zonder vee, zal worden doodgeschoten. Ik zal niet langer vrouwen en kinderen accepteren, ik zal ze terugsturen naar hun volk of ze laten doodschieten."¹

Herero die in de woestijn overleefden, werden in concentratiekampen gevangengezet en tot slaaf gemaakt. Duizenden vrouwen werden eveneens seksueel misbruikt door Duitse soldaten.

Tussen 1904 en 1908 werd meer dan 80% van de Herero-bevolking en 50% van de Namibische Nama door Duitse soldaten vermoord. Toen von Trotha's daden bekend werden bij het Duitse publiek, maakte afkeer zich meester van de bevolking, hetgeen kanselier Bernhard von Bülow ertoe bracht keizer Wilhelm II te verzoeken von Trotha uit zijn ambt te ontzetten. Het bevel werd te laat gegeven, terwijl de Herero-overlevenden in concentratiekampen werden gedreven, zoals het concentratiekamp Shark Island, of als goed-

kope arbeidskrachten werden gebruikt. Velen stierven aan ondervoeding of dysenterie. Op 19 november 1905 keerde von Trotha terug naar Duitsland en werd in 1910 infanteriegeneraal. Hij overleed op 31 maart 1920 in Bonn.

Deze koloniale oorlog onder leiding van von Trotha, die in de jaren 1990 werd 'herontdekt', werd met terugwerkende kracht gekwalificeerd als de eerste genocide van de 20e eeuw. Zijn plan om de Herero uit te roeien is door sommige historici vergeleken met het plan van de nazi's om de Joden uit te roeien.² Op 16 augustus 2004 heeft de Duitse regering haar officiële, historische en morele verontschuldiging aangeboden voor deze gruweldaden, die in een door de Duitse minister van Economische Samenwerking ondertekend communiqué als genocide werden omschreven. In oktober 2006 heeft de gemeenteraad van München besloten een straat met de naam von Trotha (sinds 1933 zo genoemd door de nazi-autoriteiten) om te dopen tot 'Hererostraße' (straat van de Herero). Het jaar daarop kwamen de nakomelingen van von Trotha naar Namibië om hun verontschuldiging aan te bieden aan de leiders van de Herero.

Duitsland heeft op vrijdag 28 mei 2021 voor het eerst erkend dat het 'genocide' heeft gepleegd tegen het Herero- en Namavolk in

Namibië, het Afrikaanse gebied dat van 1884 tot 1915 door Duitsland werd gekoloniseerd.³ Berlijn zal het land meer dan 1 miljard euro ontwikkelingshulp bieden, die in de eerste plaats ten goede moet komen aan de nakomelingen van de twee bevolkingsgroepen.

De Armeense genocide

In het begin van de 20^e eeuw strekte het Ottomaanse Rijk zich uit over drie continenten. Het was grotendeels een agrarische samenleving, de heerschappij van de sultan was verre van absoluut en in sommige afgelegen regio's heerste een relatief grote mate van autonomie. Op het hoogtepunt van zijn macht telde het rijk 29 provincies, elk onderverdeeld in districten, steden en dorpen. De Osmaanse samenleving omvatte een enorme verscheidenheid aan etnische en religieuze groepen, die hun identiteit grotendeels baseerden op hun religieuze overtuiging: mensen werden in de eerste plaats gezien als moslim, jood of christen.

De Osmaanse Armeniërs vormden een gemengde gemeenschap, de meeste Armeniërs waren apostolische christenen, hoewel ze in sommige steden protestants of katholiek waren. Armeniërs leefden voornamelijk in de oostelijke provincies: in dit gebied leefden zij naast Koerden,

Generaal Lothar von Trotha in 1906 ▲

© Alle rechten voorbehouden

Turken, Arabieren en anderen. Vlak voor de Eerste Wereldoorlog woonden er ongeveer twee miljoen christelijke Armeniërs in het aan macht inboetende Ottomaanse Rijk.⁴ In het voorjaar van 1915 nam de Osmaanse regering maatregelen die het begin betekenden van de vervolging van de Armeniërs in het Rijk. Tegen het einde van de Eerste Wereldoorlog was er nog maar een fractie van de vooroorlogse Armeense gemeenschap in de regio over en vandaag leven er nauwelijks nog Armeniërs in het Anatolische binnenland.

Het verval van het Ottomaanse Rijk leidde tot grote politieke onrust. De autocratische sultan Abdulhamid II (1842-1918) voerde een beleid van centralisatie, dat gevoelens van radicalisme en separatisme voedde. Dit radicalisme drong door tot alle lagen van de maatschappij en het onderwijs. Osmaanse intellectuelen verspreidden Europese nationalistische theorieën in militaire, politieke en medische onderwijsinstellingen. In 1889 richtte de daaruit voortkomende generatie van goed opgeleide ambtenaren en militaire cadetten het Comité van

Mehmed Talaat Pasja

Eenheid en Vooruitgang (CEV) op. Het doel van dit (illegale) comité was om de grondwet van 1876 te herstellen. Het officiële equivalent van het comité, de Jonge Turken, voerden propaganda tegen de sultan en wisten hem tenslotte in 1909 af te zetten. Belangrijke leden van de CEV waren partijleider Mehmed Talaat Pasja (1874-1921), Ismail Enver Pasja (1881-1922), en Djemal Pasja (1872-1922).

De genocide op de Osmaanse Armeniërs was het resultaat van drie belangrijke factoren: het verlies van de Balkanoorlog en grondgebied in 1912-1913, de staatsgreep door de Jonge Turken en het begin van de Eerste Wereldoorlog. Op 17 oktober 1912 verklaarden Servië, Montenegro, Griekenland en Bulgarije de oorlog aan het Ottomaanse Rijk. Het Verdrag van Londen, ondertekend op 30 mei 1913, werd beschouwd als een zeer nadelig keerpunt voor het Ottomaanse Rijk. Het had een diepe en traumatische impact op de Osmaanse samenleving en ook de Osmaanse cultuur en identiteit waren een zware slag toegebracht. Vanaf 1913 vonden nationalistische het idee van een verenigde 'Osmaanse' identiteit niet meer realistisch. De oorlog had ook de mythe van een 'stoot in de rug' door de Osmaanse Christenen in de geesten aangewakkerd. De spanningen tussen politici liepen op, waarbij de CEV in het parlement provocaties, beschuldigingen, verwensingen en bedreigingen uitte aan het adres van Osmaanse Bulgaren, Grieken en Armeniërs.⁵

© Alle rechten voorbehouden

De Armeense genocide was een consequent proces van vernietiging, met massa-executies, onteigening, deportatie, gedwongen assimilatie, door de staat veroorzaakte hongersnood en vernietiging van de materiële cultuur. De massa-executies van de economische, religieuze, politieke en intellectuele elite resulteerden in een 'onthoofding' van de Armeense samenleving. De grootschalige razzia in Istanbul op 24 april 1915 werd een blauwdruk voor het oppakken van de Armeense elite - mannen van middelbare leeftijd en oudere mannen met invloed, rijkdom en status - die in de vele steden in het uitge-

streckte rijk woonden. Zij werden gearresteerd, gevangengezet, gemarteld en uiteindelijk vermoord. De vernietiging van de Armeense intelligentsia verliep in een duizelingwekkend tempo: het hele hogere echelon van de gemeenschap werd in enkele weken geliquideerd.

In juli 1915 was de hele Armeense bevolking ontworteld en op weg naar de Syrische woestijn. In sommige gevallen moesten mensen meer dan 1 000 kilometer afleggen door de verzengende hitte van de genadeloze Oost-Anatolische zomer, wat voor velen een doodvonnis bleek te zijn.

Bovendien waren de Jonge Turkse leiders zich ervan bewust dat de overlevingskansen in de woestijn van Der el-Zor vrijwel nihil waren. Vooral voor kinderen, bejaarden en zwangere vrouwen waren de deportaties niets minder dan dodenmarsen. Toen zij de Syrische woestijn bereikten, ontdekten zij

dat er niets voor hen was geregeld. Begin 1916 heerste er hongersnood in Der el-Zor, waarvoor de autoriteiten onverschillig bleven. In de zomer van 1916 besloot Talaat Pasja zelfs dat te veel Armeniërs de reis naar Der el-Zor hadden overleefd en gaf hij zijn gouverneur opdracht duizenden

Armeniërs in grotten te drijven en hen te doden.

De belangrijkste daders in het proces van de genocide waren de Ottomaanse Turken en Koerden, waaronder hoogopgeleide intellectuelen, maar ook arbeiders en werkloze analfabeten. Talaat Pasja, vanuit zijn functie van minister van Binnenlandse Zaken, organiseerde en rationaliseerde de genocide door de Armeniërs collectief te beschuldigen van hoogverraad, sabotage en ontrouw. In 1916 publiceerde hij een vierdelig boek getiteld *De Armeense aspiraties en Revolutionaire Bewegingen* (vrije vertaling).

Dit boek bevat gemanipuleerde foto's van vermeende Armeense 'terroristen' in elke stad van het Ottomaanse Rijk. Elke foto vertelt hetzelfde verhaal: Ottomaanse politieagenten en Jong-Turkse paramilitairen verzameld achter een groep Armeense mannen die, met gebogen hoofd, voor een stapel geweren en bommen staan. En het bijschrift luidt steevast: "Armeense revolutionairen gearresteerd met hun wapens". De leugens van de Jonge Turken, gesteund door de Duitse afdeling voor oorlogspropaganda, waren invloedrijk en worden tot op vandaag door velen verspreid en geloofd. Talaats ware motieven waren ideologisch en pragmatisch, en hij had zowel materiële als immateriële belangen. In een vertrouwelijk gesprek met de Duitse consul gaf hij toe dat "de Ottomaanse regering van plan is de Grote Oorlog te gebruiken om af te rekenen met haar interne vijanden, de inheemse christenen van elke denominatie, zonder ge-

▼ Ismail Enver Pasja

© Alle rechten voorbehouden

stond te worden door buitenlandse diplomatieke tussenkomst". In interne geheime correspondentie liet Talaat er geen twijfel over bestaan dat het doel van de genocide was Anatolië 'Turkser te maken' door alle Armeniërs te verdrijven.

Op 31 oktober 1918 leidde de aaneenschakeling van nederlagen van het Osmaanse Rijk tot een onvoorwaardelijke overgave. Diezelfde nacht ontsnapten de leiders van de CEV naar Odessa in een Duitse onderzeeër, omdat ze vreesden dat ze gevangengenomen en berecht zouden worden. Het machtsvacuüm dat ontstond werd opgevuld door de nieuwe sultan Mehmet VI en de liberalen. Deze nieuwe regering maakte onmiddellijk een einde aan de anti-Armeense maatregelen. Gedeporteerde Armeniërs konden nu terugkeren naar hun huizen en werden gecompenseerd voor hun verliezen. In deze periode kreeg de volkenmoord veel aandacht in de pers en werd ze besproken in het Turkse parlement. Twee schattingen uit die tijd ramen het aantal doden op 800.000 en 1,5 miljoen: tegen eind 1918 erkenden de liberalen dat 800.000 Armeniërs waren vermoord, terwijl volgens Armeense organisaties de genocide 1 tot 1,5 miljoen slachtoffers had geëist. Op grond van latere studies wordt gesteld dat het aantal doden bij de

Armeense genocide van 1915 in totaal ongeveer 1,2 miljoen bedroeg. De drie voornaamste bevelhebbers van de Armeense genocide ontsnapten dan wel in een eerste fase, de Armeniërs waren hen allerminst vergeten en namen het recht in eigen handen: Talaat Pasja werd in Berlijn in 1921 vermoord, Djemal Pasja onderging in 1922 in Tiflis (Georgië) hetzelfde lot. Ismail Enver Pasja sneuvelde 1922 in gevechten tegen de Russen. Tot op heden ontkent de Turkse staat dat een genocide plaatsgevonden heeft.

Beide genociden (het woord bestond *an sich* nog niet) zijn een beetje op de achtergrond geraakt, vooral nadat de Holocaust plaatsvond en de belangstelling geleidelijk naar zich toe heeft getrokken. Cruciaal in de genocide van de Herero en de Nama is het *Vernichtungsbefehl* van von Trotha. Zelden signeerde de dader zo het bevel tot zijn misdaad. Bij de genocide van de Armeniërs is dan weer het equivalent van de *Dolchstoßlegende* opmerkelijk. Zoals de Joden vanaf 1919, werden de Armeniërs als zondebokken voorgesteld door radicale elementen in het Osmaanse Rijk voor alles wat misging. ■

Frédéric Crahay
Directeur
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

© Alle rechten voorbehouden

▲ Djemal Pasja

(1) Jan-Bart Gewalt, *The Great General of the Kaiser in: Botswana Notes and Records*, 1994, 26, p. 68. Voor de online versie: <https://scholarlypublications.universiteitleidenn.nl/access/item%3A2870488/view> (ge raadpleegd op 8 juni 2022).

(2) Casper Erichsen, David Olusoga, *The Kaiser's Holocaust. Germany's Forgotten Genocide and the Colonial Roots of Nazism*, Londen, Faber & Faber, 2011.

(3) Zie : <https://www.vrt.be/vrt-nws/nl/2021/05/28/duitsland-erkent-koloniale-misdaden-in-namibie-als-volkerenmoord/>

(4) Günter Lewy, *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey: A Disputed Genocide*, Salt Lake City, University of Utah Press, 2005.

(5) Uğur Ümit Üngör, *Vervolging, onteigening en vernietiging: De deportatie van Ottomaanse Armeniërs tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Soesterberg, Aspekt, 2007.

In deze rubriek geven wij beelden of teksten mee zonder commentaar. Wat weet jij over de inhoud, welk is volgens jou de link met het thema en wat is jouw kritisch standpunt over de gegevens op deze pagina? Stuur jouw mening op naar georges.boschloos@auschwitz.be en maak kans één van onze publicaties naar keuze te winnen.

NO COMMENT

De foto's van de rubriek **NO COMMENT** van *Sporen van Herinnering* nrs 45, 46, 47 en 48 vormen één geheel

© Alle rechten voorbehouden

© Alle rechten voorbehouden

VAN BOEKEN EN SCHRIJVERS

Met dit nummer stellen wij u een nieuwe rubriek voor: BIBLIO

Op deze pagina's zullen we het hebben over boeken: nieuwe boeken en oude boeken, onze bibliotheek extra in de verf zetten en auteurs voorstellen die schrijven over de thema's die de grondvesten en het gedachtegoed die de oprichting van Stichting Auschwitz bepaald hebben. We zullen ook teksten publiceren, zonder commentaar, om de leerkracht en de leerling te laten kennismaken met de vrije cultuur van het geschreven woord.

Onze bibliotheek voor iedereen toegankelijk

Als Studie- en Documentatiecentrum beschikt Stichting Auschwitz over een meertalige bibliotheek met meer dan 26.000 boeken en tijdschriften over alle aspecten van de Tweede Wereldoorlog (waaronder de fascistische en nazistische criminaliteit, de Jodenvervolging en de Shoah, het Verzet), maar ook, meer in het algemeen, over massamisdaden en genocides, racisme, antisemitisme en ontkenning van de Shoah.

De bibliotheek is geopend van maandag tot vrijdag van 9.30 tot 16.30 uur, op afspraak met de heer Verschueren: emmanuel.verschueren@auschwitz.be.

Waar boeken worden verbrand, zullen uiteindelijk ook mensen worden verbrand (Heinrich Heine)

Boekverbranding is de opzettelijke vernietiging door vuur van boeken of ander geschreven materiaal, meestal uitgevoerd in een openbare context en heeft een lange geschiedenis als een instrument dat door zowel seculiere als religieuze autoriteiten is gebruikt in hun pogingen om afwijkende opvattingen te onderdrukken waarvan wordt aangenomen dat ze een bedreiging vormen voor de heersende orde.

Een aantal voorbeelden (onder velen) zijn het verbranden van boeken onder de Chinese Qin-dynastie (213-210 v.Chr.), de vernietiging van de bibliotheek van Bagdad (1258), de vernietiging van Azteekse codices door Itzcoatl (1430), het verbranden van Maya codices op bevel van bisschop Diego de Landa (1562) en de verbranding van de openbare bibliotheek van Jaffna in Sri Lanka (1981). Meer recentelijk werden ook andere vormen van media, zoals grammofoonplaten, videobanden en cd's, verbrand, versnipperd of geplet. Enkele jaren terug hebben Poolse katholieke priesters tijdens een ceremonie nog Harry Potter-boeken verbrand, samen met een paraplu van Hello Kitty, een tribaal masker

en een boek van spiritueel leider Osho, allemaal zaken die naar hun mening tovenarij promoten.

In nazi-Duitsland werden in de jaren 1930 regelmatig boekverbrandingen georganiseerd door de SA (de nazistoottroepen), zodat 'gedegenerende' werken konden worden vernietigd, vooral werken die werden geschreven door Joodse auteurs zoals Thomas Mann, Marcel Proust en Karl Marx. Een van de meest beruchte boekverbrandingen in de 20^e eeuw vond plaats in Berlijn op 10 mei 1933. Georganiseerd door Joseph Goebbels, werden boeken op feestelijke wijze verbrand, compleet met demonstranten en muziek. In een poging de Duitse cultuur te 'zuiveren' van de 'on-Duitse' geest, dwong Goebbels studenten (die werden aangespoord door hun professoren) om de boeken te verbranden. De naziregering beargumenteerde het verbranden van de werken:

"... die subversief inwerkt op onze toekomst of de wortel van het Duitse denken, het Duitse huis en de drijvende krachten van ons volk aantast ..."

Tijdens de denazificatie die op de oorlog volgde, werd lectuur die door de geallieerden in beslag

was genomen, tot pulp gereduceerd in plaats van verbrand.

Er werden voordien al joodse geschriften vernietigd: volgens de Tenach (Hebreeuws Bijbel) verbrandde koning Jojakim van Juda in de 7^e eeuw v.Chr. een deel van een boekrol die Baruch ben Neriah had geschreven op dictaat van de profeet Jeremia (Jeremia: 36) en in 1244 werden als gevolg van het geschil van Parijs 24 wagonladingen Talmuds en andere joodse religieuze manuscripten in de straten van Parijs in brand gestoken door Franse politieagenten.

Op 10 mei 2023 starten Stichting Auschwitz en de vzw Auschwitz in Gedachtenis een nieuwe activiteit onder de naam **VRIJ VERHAALD**: een literaire bijeenkomst waarbij de vrije cultuur gevierd wordt. Dit evenement sluit aan bij de andere al bestaande culturele activiteiten: de filmclub VERDOKEN BEELDEN, de CYCLUS VAN DOCUMENTAIRES en het jaarlijkse thematiek concert MUZIEK ONDER HET DERDE RIJK.

Alle verdere informatie,
programma en mogelijkheid
tot reserveren via
remember@auschwitz.be

HOE EEN DOODGEWONE MAN EEN NAZIMONSTER WERD

een ijzingwekkende biografie

In *Krüger, un bourreau ordinaire* (*Krüger, een ordinaire beul*) vertelt Nicolas Patin hoe een prille twintiger in twee decennia uitgroeide van een doorsnee, idealistische jongeman tot een van de ergste beulen van de Tweede Wereldoorlog.

Het onderwerp ligt dermate gevoelig dat het voor een historicus ook nu nog geen eenvoudige zaak is zich aan de biografie van een nazi te wagen. Deze biografie mag dan niet zo monumentaal zijn als die van Ian Kershaw over Hitler in 1999-2000, ze is daarom niet minder interessant. Al was het maar omdat ze ons een inzicht verschaft in de psychologische evolutie van individuen die doorheen de jaren uitgroeien tot echte monsters en bewust meewerken aan een bloedbad waarbij honderdduizenden mensen het leven laten.

Nicolas Patin wilde de mechanismen begrijpen die van deze soldaat-veteraan van de Eerste Wereldoorlog een gehoorzame SS'er en een van de belangrijkste participanten van de *Endlösung* (de totale uitroeiing van de Joden) maakten.

Zoals de auteur aantoont, is er weinig over hem geschreven omdat de archieven over hem verspreid zijn geraakt over de hele wereld, van Duitsland tot de Verenigde Staten. Krüger heeft nochtans veel over zichzelf ge-

schreven. Hij hield tussen 1914 en 1944 een dagboek bij dat talloze boekdelen beslaat. Patin is niet over een nacht ijs gegaan. Hij heeft grondig speurwerk verricht om het parcours en de beweegredenen te achterhalen van de man die Himmlers rechterhand in Polen zou worden. Die inspanningen hebben geloond want het boek is zeer goed gedocumenteerd en houdt rekening met het meest recente historische onderzoek over de Tweede Wereldoorlog en het nazisme.

Zoals de rest van zijn generatie bracht Krüger de eerste jaren van zijn volwassen leven door aan het front. Hij kende niets anders. Volgens Patin is dat een belangrijke sleutel om zijn latere SS-carrière te verklaren.

Hij werd geboren in een soldatenfamilie. Zijn vader, een kolonel, sneuvelde in België bij de eerste gevechten in augustus 1914. Zijn broers zaten ook in het leger. Krüger volgde zijn opleiding aan de Cadettenschool van Karlsruhe.

Ondanks de kritiek die hij soms in zijn notitieboekjes leverde, bleek hij een gehoorzame soldaat ten overstaan van zijn superieuren, bovendien met een onwankelbare trouw aan zijn land.

Aan het front kwam hij samen met de andere soldaten onder vuur te liggen en ervaarde hij de kameradschap die daarmee gepaard ging. Tegelijk merkte hij dat

de militaire leiding niet altijd veel respect had voor de mensen die strijd leverden. Hij was er trots op zichzelf een *Frontschwein* te noemen (een soldaat uit de loopgraven), een term die in Duitsland vaak werd gebruikt om veteranen van de Grote Oorlog aan te duiden die strijd hadden geleverd. Hij is dus nooit een achterhoedemilitair geweest. Die verachtte hij hartgrondig. Hij achtte hen niet in staat mannen te commanderen gezien het gebrek aan frontervaring.

Hij was een patriot en na de nederlaag en de demobilisatie, wist hij niet goed meer wat te doen. Door zijn ideeën en bekwaamheid als soldaat was de keuze voor de *Freikorps* (vrijkorpsen) snel gemaakt. Deze paramilitaire groepen waren zeer aanwezig in het onrustige Duitsland van het begin van de Weimarrepubliek. Naarmate de Weimarrepubliek tot ontwikkeling kwam, raakte hij meer gedesillusioneerd.

Hij belandde in de gevangenis omdat de *Freikorps* waartoe hij behoorde tal van coup pogingen ondernamen. Hij verrichtte klusjes links en rechts. Op dat moment, in de jaren 1920, was de nazipartij nog maar een splintergroep en hij maakte er geen deel van uit. Pas tegen het einde van het decennium, toen de crisis voelbaar werd en hij persoonlijk door de malversaties van Weimarrepublikeinen

werd geschaad (bij een verduisteringszaak in Berlijn), bekeerde Krüger zich zoals vele anderen van zijn generatie tot het nazisme. Door zijn leiderschapskwaliteiten en respect voor hiërarchie werd hij in geen tijd een hooggeplaatste SS-officier in wie de *Reichsführer* van de SS, Himmler, het volste vertrouwen had.

Vervolgens springt Nicolas Patin in zijn boek meteen naar de rol die Krüger vervulde in Polen tussen 1939 en 1943, toen hij aan het hoofd stond van de politie in dat land. Door de jaren 1930 en zijn groeiende rol in de SS voorlopig over te slaan (dat komt later nog aan bod) kan meteen naar de kern worden gegaan van het geweld dat Krüger tentoonspreidde. Die keuze van Patin is niet onverstandig want in het laatste deel van het boek, waarin hij probeert te verklaren wat Krüger tot een ordinaire beul heeft gemaakt, kan hij de nodige voorbeelden aanhalen.

Patin stelt ons in staat de beweegredenen van de SS-chef in Polen te begrijpen, zijn absolute gehoorzaamheid aan Himmler, de blinde woede waarmee hij zijn rassenmisie voor Duitsland wilde voleindigen in dit bezette gebied.

Samen met Hans Frank (met wie hij nochtans niet goed kon opschieten) werd hij belast met de germanisering van Polen, om Hitlers 'Lebensraum' te verwezenlij-

ken (de zogenaamde vitale ruimte in het Oosten om er Duitsers te kunnen vestigen). De nazi's stelden zich tot doel grote delen van de lokale bevolking te verplaatsen om ze te vervangen door 'raszuivere Duitsers' en de gebieden te koloniseren. Bezittingen van Joden en Polen konden geplunderd worden.

Dat beleid bleek echter snel onwerkbaar omdat de nazi's geen idee hadden wat ze aan moesten met de miljoenen Poolse joden die ze in de verschillende getto's hadden opgesloten. Na de Wannseeconferentie in januari 1942 besloot de SS tot de 'definitieve oplossing van het Joodse vraagstuk in Europa'. Het vertaalde zich in de oprichting van diverse vernietigingscentra in het Oosten. Krüger, de hoogste autoriteit van de SS in Polen, was tot 1943 verantwoordelijk voor deze genocide, en Hans Frank, de burgerlijke bestuurder van het gebied, zou later niet nalaten daarnaar te verwijzen om zijn eigen verantwoordelijkheid te ontlopen, hoewel hij evenzeer betrokken was bij de systematische eliminatie van de Poolse Joden.

Patin laat perfect zien hoe de moordmachine van de nazi's werkte en licht ook de diverse meningsverschillen tussen de betrokkenen toe. Het zijn trouwens de geschilpunten tussen Frank en Krüger die Himmler er in 1943 toe

aanzetten Krüger van zijn taken in Polen te ontheffen. De vernietigingscentra waren toen al in werking gesteld en de getto's waren al leeggehaald (Krüger assisteerde persoonlijk bij de vernietiging van het getto van Warschau). Bij zijn vertrek uit Krakau, was Friedrich-Wilhelm Krüger al rechtstreeks verantwoordelijk voor de dood van honderdduizenden mensen.

In het laatste deel van de biografie focust Nicolas Patin zich op de SS en probeert hij een gedetailleerd psychologisch portret van Krüger te schetsen. Zijn doel is te begrijpen wat de veteraan van de Eerste Wereldoorlog in de jaren 1930 heeft doen uitgroeien tot de misdadiger die verantwoordelijk was voor de uitroeiing van de Polen en Joden tussen 1939 en 1943. De historicus verfijnt zijn analyse. Hij probeert in Krügers hoofd te kruipen. Hij uit hypothesen en elimineert psychologische gedachtegangen (bv. het idee dat de nazi's in de eerste plaats gezien moeten worden als carrièrejagers) om uiteindelijk dichter bij de these te komen van filosofe Hannah Arendt over Eichmann, naar aanleiding van diens proces in 1961 in Jeruzalem, nl. die van 'de bandliteit van het kwaad'.

De titel die Patin aan zijn boek heeft gegeven (*Un bourreau ordinaire*) verwijst naar *Hommes ordinaires* (*Ordinary Men*) van Christo-

pher Browning en zou de indruk kunnen wekken dat Patins analyse die van Arendt reproduceert. Maar dat is niet het geval. Integendeel, de historicus toont aan dat Krüger zich volkomen bewust was van wat hij deed en dat hij zich zowel in zijn bevelen als in zijn dagboek, beroemt op de daden die hij stelde tegenover de Joden en de Polen; terwijl Eichmann beveelde dat hij niet verantwoordelijk was voor zijn misdaden. Volgens Patin handelde Krüger naar eer en geweten en voerde hij de bevelen van Himmler en Hitler uit op de manier die hem het meest geschikt leek. Hij voerde zijn missie in Polen uit zoals hij die zelf interpreteerde, op dezelfde manier als hij gehoorzaamde aan de bevelen in de loopgraven van 14-18.

Patins inzichtelijke analyse schetst een goed beeld van hoe Krüger uiteindelijk partij koos voor het nazisme en de SS; simpelweg omdat het geweld van de beweging voor hem een manier was om alles wat hij in zijn leven gekend had te bestendigen – het leger en gehoorzamen aan bevelen. In de jaren 1930 was het nazisme voor hem, de veteraan van 14-18, een middel geworden om de macht van het in 1919 vernederde Duitsland te herstellen. Waar zijn generatie niet in slaagde tijdens de Grote Oorlog (van het Reich de grote Europese mogendheid maken), daar dacht Krüger met de Tweede Wereldoorlog wel het middel toe gevonden te hebben, net als Hitler en Goering (allen van dezelfde generatie). Terwijl al die-

genen die te jong waren om in de Grote Oorlog te vechten (Himmler, Heydrich) wilden bewijzen dat zij het beter konden dan de ouderen, via een nieuwe organisatie, nl. de SS. Patins analyse van Krügers karakter benadrukt op briljante wijze het belang van het generatieconflict binnen de beweging. Het boek verschaft aan de hand van een emblematisch voorbeeld een goed inzicht in hoe en waarom de nazi's, in naam van hun ideologie, verantwoordelijk konden zijn voor de dood van miljoenen mensen.

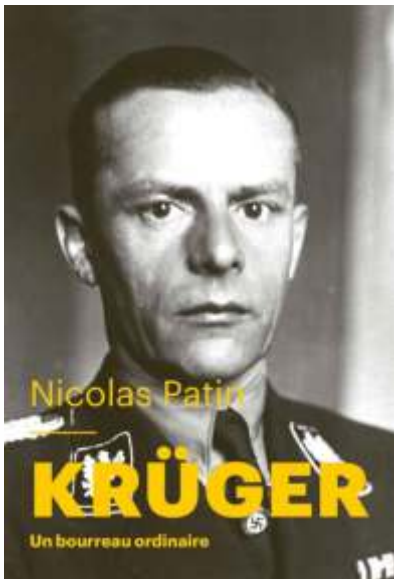
Nicolas Charles

Dit artikel verscheen eerder in *Nonfiction. Le quotidien des livres et des idées*, op 12 februari 2018

Krüger (in het midden op de tweede rij, achter Hans Frank), een soldaat van 14-18 en gedesillusioneerd door de Weimarrepubliek, klom in de jaren 1930 hoog op in de rangen van de nazi-hiërarchie en schopte het tot hoofd van de SS-politie in bezet Polen. ▼

© Alle rechten voorbehouden

Hoe kon een jonge en enthousiaste, zelfs 'sympathieke' soldaat, twintig jaar later de belichaming worden van het ultieme 'kwaad'? Dat is de vraag die Nicolas Patin stelt in zijn originele biografie van Friedrich-Wilhelm Krüger, verantwoordelijk voor de moord op de Joden in Polen tijdens de Tweede Wereldoorlog.

INTERVIEW MET NICOLAS PATIN door Marie-Laure Delorme, 5 oktober 2017

De historicus Nicolas Patin, geboren in 1981, reconstrueert in zijn boek het parcours van een van de ergste beulen van de Tweede Wereldoorlog. De heldere tekst, de diepgaande beschouwingen en de intensiteit van het speurwerk, maken van 'Krüger – un bureau ordinaire' een opmerkelijke biografie over het 'ontstaan van de beul'.

Wat was het parcours van Friedrich-Wilhelm Krüger?

Krüger was het hoofd van de SS en de politie in het door de nazi's bezette Polen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was hij gelast met de vernietiging van alle Poolse Joden en de onderdrukking van het verzet. Weinig beulen van de twintigste eeuw hebben zoveel moorden op hun geweten. Toen ik een eerste spoor van hem vond in de Duitse archieven, was dat in de vorm van zijn dagboek uit de Eerste Wereldoorlog, als 20-jarige soldaat. Wat mij daarna vooral interesseerde was het lange transformatieproces gedurende de jaren 1920 en 1930. Terwijl hij na de nederlaag van 1918 een eenvoudige bediende in een boekhandel werd, klom hij snel op in de rangen van de nazipartij om een leidinggevende positie te verwerven in het premilitaire trainingssysteem. Dit leidde hem in 1939 naar Polen als een vertrouweling van Heinrich Himmler.

Hoe kunnen we in de 'sympathieke' en 'ironische' jonge soldaat van 1918 een van de belangrijkste nazibeulen herkennen?

Dat is de hele paradox. De Krüger uit 1914, beantwoordt totaal niet

aan het typische beeld van de strakke officier, waarbij je automatisch een nazi in wording vermoedt. Hij is een nationalist, dat zeker, en hij is overtuigd van de verdiensten van zijn beroep als soldaat, maar hij houdt altijd wat afstand. Hij drijft soms de spot met zijn superieuren en hij is met name ook in staat de gruwel in te zien van de nieuwe 'industriële' oorlogvoering, eigen aan de Eerste Wereldoorlog. Maar dat gezegd zijnde, heeft de prestigieuze cadettenschool zeker haar stempel op hem gedrukt, en zijn relatie met autoriteit gevormd ...

Waarom doet u maar heel beperkt een beroep op de sociale wetenschappen om de figuur van de beul te verklaren?

Psychologie, antropologie en sociologie zijn uiterst verhelderende sociale wetenschappen. Bij het nazisme worden ze echter te vaak gebruikt om archetypen te benoemen die dan snel een onveranderlijke vorm aannemen. Eichmann wordt zo het symbool van de 'banaliteit van het kwaad', Goebbels het symbool van de 'giftige propaganda', en Jonathan Liffell laat in *Les Bienveillantes* (De welwillenden) (2006) uitschijnen

dat we allemaal beulen in de knop zijn. In beide gevallen – de ene keer te gewoon, de andere keer te buitengewoon – wordt de massamoordenaar/crimineel verankerd binnen een psychologische 'entiteit' die verondersteld wordt alles te verklaren. Nochtans was de radicalisering voor alle beulen die betrokken waren bij de uitroeiing van de Joden een proces. Dat wordingsproces startte bij het trauma van 1914-1918 en liep verder tijdens de tragische afwikkeling van de periode 1914-1945.

Moeten we Friedrich-Wilhelm Krüger dan zien als het monsterlijke kind van de jaren 1914-1945?

Dat is alvast een heel goede definitie. 'Kind' is hier de belangrijkste term. Zoals veel jongemannen van zijn leeftijd, ging Krüger op 20-jarige leeftijd de oorlog in. In 1918 had hij geen andere beroepservaring dan doden, zoals ook Erich Maria Remarque in zijn bekende werk *Im Westen nichts Neues* laat opmerken. Bovendien stierf zijn vader al aan het begin van WO I bij de start van de militaire operaties in België. Zijn hele verdere traject laat zien dat hij niet meer van die vormende ervaring losraakte en het niet kon vergeten. Ook in

Nicolas Patin is docent hedendaagse geschiedenis, gespecialiseerd in het Duitsland van de twintigste eeuw, de politieke elites, het nazisme en de *Endlösung* aan de *Université Bordeaux-Montaigne*. Hij is ook de auteur van *La Catastrophe allemande (1914-1945)*, de publicatie van zijn thesis *La Guerre au Reichstag. Expériences de guerre et imaginaires politiques des députés sous la République de Weimar (1914-1933)*. Hij ontving een beurs van de *Fondation pour la Mémoire de la Shoah* tijdens zijn onderzoek.

© Alle rechten voorbehouden

1939 bij de start van het nieuwe conflict waren zijn opvattingen gekleurd door de oorlog van 1914-1918 en de nederlaag die daarop volgde. Hierdoor was hij kennelijk niet in staat in te zien dat deze nieuwe oorlog iets totaal anders vertegenwoordigde. De uitroeiing van de Joden had niets te maken met de oorlog in de loopgraven, maar toch bleef hij zijn rol onveranderlijk zien als die van een soldaat onder de wapens. Jarenlange indoctrinatie tijdens het interbellum hebben hem ongetwijfeld 'geholpen' deze verwarring te creëren en in stand te houden.

De opperste leider van de SS en de politie in bezet Polen van 1939 tot 1943, die rechtstreeks verantwoordelijk was voor de dood van meer dan twee miljoen Joden in Polen, was een goede vader en een goede echtgenoot. Een 'normale' man.

Dat is een van de meest verontwaardigende elementen bij het bestuderen van nazibeulen, maar dat aspect moeten we toch onder ogen durven zien. We kunnen niet begrijpen hoe deze mannen, moreel 'goed' konden zijn voor hun familie en geliefden, en tegelijk zo vreselijk gruwelijk voor hun slacht-

offers. Nochtans valt alles te herleiden tot een simpel idee: de ideologie van de nationaalsocialisten spoorde hen aan hun ras, natie, familie en alles wat te maken had met het opbouwen van een Arische toekomst te aanbidden en anderzijds de 'Joodse vijand' en de 'Slavische horden' te haten en uit alle macht te verafschuwen. Er was bij Krüger geen tweedeling tussen de man die zijn zonen elke morgen mee uit paardrijden nam en hun huiswerk nakeek, die ook een attente echtgenoot en een innemende collega bleek te zijn, en de man die opdracht gaf Joodse kinderen in het getto van Warschau neer te schieten. Wat ons tot de grenzen van onze eigen humanistische waarden drijft, is hoe diep de ideologische wortels van het nazisme hebben kunnen reiken. We kunnen niet vatten waarom het fanatisme van deze mannen zoveel verder ging dan de empathie die we bij om het even welke mens zouden moeten voelen. Voor hen bestond deze empathie niet, en de tweedeling lag dus niet, zoals men zou veronderstellen, in hun emoties, maar in het onderscheid tussen diegenen die ze liefhadden en verdedigden – de Duitsers

– en diegenen die ze wilden vernietigen – de Joodse bevolking.

Kunnen we Friedrich-Wilhelm Krüger beschrijven als een 'perfecte' soldaat, met een 'kadaverdiscipline'?

Het idee dat misdaden uitgelegd kunnen worden door een absoluut respect voor bevelen is aantrekkelijk, en soms waar. Krüger leerde zich van jongs af aan te voegen naar een ijzeren discipline en die houding kreeg een vervolg in zijn engagement tegenover de SS. Die denktrant is echter maar een stap verwijderd van de karikaturale visie als zou het 'Pruisische militarisme' een mal zijn geweest voor het nazisme. Er wordt ook soms naar geneigd de beulen minder verantwoordelijk te stellen voor hun handelingen door te verklaren dat ze geen keuze hadden.

Het aantal hoge nazifunctionarissen dat tijdens de oorlog werd veroordeeld wegens het weigeren van bevelen is echter heel beperkt. Hoe hoger ze in de hiërarchie van de nazi's opklommen, hoe meer manoeuvreerruimte ze hadden. Ze kozen er bewust voor hun moorddadige beleid uit te voeren, Krüger voorop. ■

Naam en voornaam

Klas / Vak

De figuur van de beul zal ons blijven intrigeren, niet alleen omdat hij ons herinnert aan de morele beperkingen van onze moderniteit, maar ook omdat massamoorden geen artefact zijn uit het verleden. Die gebeuren ook nu en niet al te ver verwijderd van onze Europese omgeving. We moeten daarom onvermoeibaar blijven uitleggen welke mechanismen tot crimineel gedrag leiden.

Taak:

Zoek titels van boeken en films die de laatste tien jaar verschenen en gebaseerd zijn op figuren van beulen.

Wie zijn deze beulen? Zijn deze werken fictieve verhalen of gaat het hier om historische feiten?

Zoek titels van boeken en films die de laatste tien jaar verschenen en gebaseerd zijn op beulenjagers.

Welk is jouw conclusie na je speurwerk?

Opmerkingen leerkracht

SPOREN VAN HERINNERING

is een driemaandelijkse uitgave van
vzw Auschwitz in Gedachtenis

www.auschwitz.be

Eén van de weinige foto's van Johanna Langefeld

© Alle rechten voorbehouden

JOHANNA LANGEFELD WAS DE EERSTE **SS-OBERAUFSEHERIN** VAN AUSCHWITZ

Niet enkel mannen hebben als bewakers gewerkt binnen het systeem van concentratiekampen; vrouwen waren evenzeer aanwezig als wachters en sommige onder hen hebben zich ontpopt tot ware beulen. De rubrieken *Wist je dit?* in de vier nummers van Sporen 2022-2023, zullen vier vrouwen bespreken die actief zijn geweest en hebben bijgedragen tot de gruweligheden tegen kampgedetineerden.

In dit artikel wordt Johanna Langefeld besproken. Deze in 1900, in het zuidoosten van de Duitse stad Essen (gelegen in het centrum van het Roergebied) geboren vrouw, was actief als bewaakster en *Oberaufseherin* (hoofdopzichtster) in onder andere het beruchte concentratiekamp Auschwitz.

Op 35-jarige leeftijd zet Johanna Langefeld haar eerste stappen als wachter binnen het *Arbeitsanstalt* te Brauweiler. Daar worden zogenaamde 'asociale' vrouwen – waaronder we verstaan: werk- en dakloze vrouwen en prostituees – opgesloten. Later worden deze opgesloten vrouwen overgebracht naar concentratiekampen. Twee jaar na haar indienst-

trekking als wachter sluit zij zich aan bij de NSDAP. Nu kan zij haar carrière binnen het systeem van concentratiekampen uitbouwen.

KL Lichtenburg

Eén van de eerste oorden die ingericht werden als concentratiekamp bevond zich in het 16e-eeuwse kasteel Lichtenburg te Saksen. Vanaf de 19e eeuw tot eind jaren 1920 werd het gebruikt als tuchthuis. Het moest de deuren sluiten wegens architecturale ouderdomsverschijnselen en omdat de hygiënische omstandigheden te wensen overlieten. Vanaf juni 1933 sloten de nazi's er voornamelijk politieke opposanten van het naziregime op. Het relatief kleine kamp zou op zijn hoogtepunt ongeveer 2000 personen tellen. De bewaking, in het begin uitgevoerd door de Duitse politie, werd één jaar na de opening overgedragen aan de SS. Tot de zomer van 1937 was het concentratiekamp actief. De oprichting van de grotere concentratiekampen Sachsenhausen en Buchenwald had tot gevolg dat het kleine concentratiekamp Lichtenburg de deuren moest sluiten, althans voor mannelijke kampgedetineerden. In december van

datzelfde jaar werd het kamp gebruikt om er vrouwelijke opposanten in op te sluiten. Dit zou voor korte tijd zijn; in de lente werden de vrouwelijke kampgedetineerden gedeporteerd naar het grotere concentratiekamp Ravensbrück.

In maart 1938 doet Johanna Langefeld haar intrede in het vrouwenconcentratiekamp Lichtenburg als bewaakster. Het duurt ongeveer een jaar voordat zij wordt aangesteld als hoofd van de bewaaksters. Bij de oprichting van het grote vrouwenconcentratiekamp Ravensbrück verhuist Langefeld eveneens naar het nieuwe kamp, waar haar moordende activiteiten toenemen eens de Tweede Wereldoorlog uitbreekt. Zij zal tijdens *Sonderaktion 14f13*, d.i. het vermoorden van afgeleefde kampgedetineerden in de gaskamers die gebruikt worden voor de gecentraliseerde patiëntenmoorden (*Aktion T4*), vrouwen selecteren die om het leven zullen worden gebracht.

KL Auschwitz

In maart 1942 wordt Johanna Langefeld overgeplaatst naar KL Auschwitz; daar wordt een

nieuwe afdeling opgericht om er vrouwen in op te sluiten. Rudolf Höb, de kampcommandant van Auschwitz, had zijn ongenoegen uitgedrukt over Johanna Langefeld; naar zijn mening zou zij de situatie niet aankunnen; bovendien zou zij geweigerd hebben bevelen op te volgen. Dit heeft tot gevolg dat Höb het bevel van het vrouwenkamp toevertrouwt aan een mannelijke bewaker. Het hoofd van de SS, Reichsführer Heinrich Himmler, die in juli 1942 het kampencomplex – en het moordcentrum – te Auschwitz had bezocht, beveelt dat de vrouwenafdeling overgeplaatst moet worden van *Stammlager* Auschwitz (I) naar het nieuwe opgebouwde heuse concentratiekamp Auschwitz II – Birkenau. Tevens beslist hij dat er geen mannen actief mogen zijn in dit vrouwenkamp. Hij geeft Höb dan ook de opdracht om Johanna Langefeld aan te stellen als *Oberaufseherin* van het vrouwenkamp te Birkenau. Dat zij haar taak en positie gretig weet te gebruiken, blijkt uit het feit dat zij vrouwelijke kampgedetineerden selecteert om vermoord te worden. Tijdens de zomer 1942 moet Johanna Langefeld een operatie

ondergaan. Tijdens haar revalidatie vraagt ze aan Oswald Pohl, hoofd van de SS-WVHA – kortom: het economische gedeelte van de SS - om haar terug te sturen naar KL Ravensbrück. Ene Maria Mandl volgt haar op als *Oberaufseherin* te KL Auschwitz (zie Sporen van Herinnering 46). Eens terug in KL Ravensbrück, is haar omgang met een welbepaalde groep kampgedetineerden drastisch veranderd. Haar assistente, Margarete Buber-Neumann – die om politieke redenen was opgepakt en opgesloten –, werkte als secretaresse voor de kampleiding en verklaart na de oorlog dat Langefeld ontheven werd uit haar positie omdat ze veel sympathie koesterde voor Poolse kampgedetineerden. Johanna Langefeld wordt gearresteerd en gevangengezet te Breslau, waar haar een SS-berechting wacht. Een proces is er nooit gekomen. Wel wordt zij als *Aufseherin* ontslagen. Tijdens de laatste oorlogsjaren wordt ze tewerkgesteld in de BMW-fabriek in München.

Na de oorlog, wanneer berechting van oorlogsmisdadigers een zekere prioriteit heeft, ontsnapt

Johanna Langefeld niet aan haar obscure activiteiten tijdens de Tweede Wereldoorlog. In december 1945 wordt ze door het Amerikaanse leger gearresteerd. Pas in september 1946 zal ze, als lid van het SS-personeel dat in KL Auschwitz actief was, uitgeleverd worden aan de Poolse Volksrepubliek om er te Krakau terecht te worden. In december 1946 weet ze te ontsnappen uit de gevangenis, waar ze een bijzonder gunstige behandeling geniet. Hoogstwaarschijnlijk kreeg ze hulp van het Poolse gevangenispersoneel om te kunnen ontsnappen. Na eerst ondergedoken te hebben geleefd in een klooster zal ze actief blijven in privékringen. Toch keert ze eind jaren 1950 illegaal terug naar München, waar ze onderdak vindt bij haar zus. In 1974 overlijdt Johanna Langefeld, de eerste *Oberaufseherin* van KL Auschwitz, te Augsburg, zonder ooit terecht te zijn geweest voor de misdaden die ze tijdens het naziregime beging. ■

Johan Puttemans
Pedagogisch coördinator
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

De documentaire *Przypadek Johanny Langefeld* uit 2019 verkent het enige bekende geval van een hooggeplaatste SS-bewaakster die door haar eigen slachtoffers werd gesteund: aan de hand van archiefdocumenten en getuigenissen probeert de film een hooggeplaatste nazi te benaderen die zowel schuldig als beulin was, en tegelijk redster.

Het voormalige SS-Auffanglager (Ontvangstkamp) van Breendonk kende twee commandanten: Philipp Schmitt en Karl Schönwetter. Beide werden in 1902 te Beieren geboren. Dit betekent dat ze te jong waren om mee te vechten tijdens de Eerste Wereldoorlog, maar toch oud genoeg waren om deze verschrikkingen en diens gevolgen bewust mee te maken. Beide zullen vanaf hun jongvolwassen leeftijd sympathie koesteren voor het nationalistische gedachtegoed van het nazisme. Beide zullen verantwoordelijkheid moeten afleggen voor de gruweldaden die onder hun leiderschap hebben plaatsgevonden. De ene wordt ter dood veroordeeld, de andere gaat vrijuit ...

Philipp Schmitt (in het midden) poseert met zijn gevreesde hond en een aantal andere beulen voor de ingang van het fort

© Alle rechten voorbehouden

DE COMMANDANTEN VAN HET SS-AUFFANGLAGER BREENDONK

Philipp Schmitt, de eerste kampcommandant en opportunist van Breendonk

Reeds in 1919 sluit Philipp Schmitt zich als tiener aan bij een *Freikorps* waar hij uiting vindt voor zijn rechts-radicalen ideeën. Begin van de jaren 1920 heeft hij verschillende jobs, die hij niet lang kan behouden. Wel wordt zijn biografie al aangedikt met veroordelingen wegens het toebrengen van slagen en verwondingen. In 1925 sluit hij zich aan bij de NSDAP en wordt hij evenzeer lid van de 'Bruinhemden' (de SA: de knokpartijen van Hitler die politieke tegenstanders met de vuisten bekampen tijdens vergaderingen). Het jaar voor het aan de macht komen van Hitler wordt Philipp Schmitt lid van de 'Zwarthemden' (de SS). Zijn bevordering volgt vrij

snel dankzij zijn voorgaande uitingen. Onder het nazisme in de jaren 1930 gaat hij in Berlijn werken voor de spionagedienst van de SS, de gevreesde SD.

Op 1 augustus 1940 bevordert Philipp Schmitt tot *SS-Sturmbannführer* (majoor bij de SS) en wordt overgeplaatst naar Brussel waar hij geaffecteerd wordt bij de SD. Nog dezelfde maand wordt hij aangesteld als eerste kampcommandant van het pas opgerichte *SS-Auffanglager* Breendonk (zie Sporen van Herinnering 25). Vanaf het begin laat hij een streng regime over Breendonk heersen. Ook al begaat hij (buiten in een dronken bui) vrij weinig direct geweld op kampgedetineerden, toch stuurt hij zijn Duitse herder Lump op de gedetineerden af, die hierbij bijtendon oplopen.

De dagelijkse leiding laat hij aan zijn assistenten over, zoals de gevreesde kampbewakers Arthur Prauss en Johann Kantschuster (zie SvH 46).

In juli 1942 bekleedt Philipp Schmitt, naast zijn job te Breendonk, de post van commandant van het pas opgerichte *SS-Sammellager* Mecheln (Kazerne Dossin), van waaruit 28 konvoeien met Belgische Joden naar Auschwitz vertrekken. Als ware geldzuchtige opportunist heeft hij te Dossin met enkele daar opgesloten Joden een clandestiene handel opgericht. Wanneer dit aan het licht komt, wordt hij in het voorjaar 1943 afgezet als commandant van Kazerne Dossin, gevolgd in november 1943 te Breendonk, waar hij wordt opgevolgd door Karl Schönwetter. Na zijn af-

▲ Philipp Schmitt

▲ Karl Schönwetter

zetting, waarbij hij een ferme berisping krijgt, doet Philipp Schmitt dienst in Denemarken. Ook hier blijft hij niet onopgemerkt; hij is er verantwoordelijk voor de moord op ten minste vier Deense verzetslieden.

Kort na de ondergang van het Derde Rijk wordt Schmitt gearresteerd in Nederland waar hij opgemerkt wordt door een oud-gevangene van Breendonk: Paul Lévy. In november van hetzelfde jaar wordt hij nog aan België uitgeleverd en wordt er ... in Breendonk (II) opgesloten, in afwachting van zijn proces. Aangezien de Belgische Strafwet aangepast diende te worden om niet-Belgische militairen te kunnen berechten, zal Philipp Schmitt zich pas begin augustus 1949 moeten verantwoorden voor de Krijgsraad (d.i. een militaire rechtbank), waar hem 83 moorden ten laste worden gelegd. Eind november 1949 wordt hij schuldig bevonden. Ook al beging hij op zich eigenhandig geen enkele moord, toch vonden misdaden plaats onder zijn verantwoordelijkheid als kampcommandant. Het vonnis wordt in beroep bevestigd en zijn genadeverzoek wordt afgewezen. Op 8 augustus 1950 wordt

Philipp Schmitt, als enige Duitse officier, terechtgesteld door een vuurpeloton. Hij zal de laatste terechtgestelde persoon in België zijn.

Karl Schönwetter, de zwakke doch corrupte commandant van Breendonk

Op jeugdige leeftijd verlaat Karl Schönwetter de schoolbanken en vervult enkele jobs. De jaren na het einde van de Eerste Wereldoorlog tot 1921 worden gekenmerkt door vele periodes van werkloosheid. In 1921 doet hij dienst als soldaat bij de Reichswehr (het Duitse leger ten tijde van de Weimarrepubliek) en verlaat uiteindelijk het leger in 1928. Nog vóór de nazi's aan de macht komen, sluit hij zich aan bij de NSDAP en de SS, gevolgd door zijn aansluiting bij de SD in maart 1933. Hij wordt onder andere naar Wenen en Kiev gestuurd waar hij dienst doet als kampleider, wat hem de nodige kennis oplevert om later aangesteld te worden in Breendonk na het ontslag van Philipp Schmitt in november 1943.

Zijn leiderschap wordt vooral gekenmerkt door zijn vele afwezigheden en ziekteverlof. Over het algemeen wordt hij als een vrij

Ethische reflecties:

We zien dat de ene dader terechtgesteld wordt en de andere vrijuit gaat. Vele van deze oorlogsmisdadigers werden, zelfs na een proces, heel licht gestraft of zelfs vrijgesproken. Welk zijn jouw bedenkingen hierbij?

zwakke leider beschouwd die echter niet terugdeinst voor corruptie. Tegen het einde van augustus 1944, kort voor de bevrijding in België, vlucht Karl Schönwetter naar Oostenrijk. Na de capitulatie van nazi-Duitsland komt zijn naam terecht op de lijst van gezochte oorlogsmisdadigers. Wanneer hij zich overgeeft aan het Amerikaanse leger wordt hij echter niet uitgeleverd aan België. In 1947 wordt hij zelfs vrijgelaten, waarop hij als landbouwhulp aan de slag gaat. In 1968 wordt hij door het Duitse gerecht vervolgd wegens oorlogsmisdaden. Snel wordt hij buiten vervolging gesteld aangezien hij nooit persoonlijk betrokken was bij de moord op een persoon, ook al vonden onder zijn leiderschap vele wreedheden en overlijdens plaats. In 1976 sterft Karl Schönwetter, het jaar nadat hij volledig buiten vervolging werd gesteld. Nooit heeft hij zich moeten verantwoorden voor de gruweldaden die zich in Breendonk hebben afgespeeld onder zijn verantwoordelijkheid. ■

Johan Puttemans
Pedagogisch coördinator
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

Na de twee gekende studiereizen, 'Auschwitz-Birkenau bezoeken' en 'In het Spoor van de Shoah in Polen', die de vzw Auschwitz in Gedachtenis en Stichting Auschwitz reeds jaren aanbieden, zullen geïnteresseerden weldra kunnen inschrijven voor een nieuwe studiereis:

IN HET SPOOR VAN DE NAZIPERITOCIDE

Studiereis doorheen het nazimoordprogramma op 'nutteloos geworden levens'
(kindermoord – Aktion T4 – wilde patiëntenmoord – 14f13 – patiëntenmoord in Polen)

© Alle rechten voorbehouden

Nog voordat de omvangrijke massamoorden met de kogel plaatsvonden en Joden op genocidaal niveau gedeporteerd werden om vergast te worden bij aankomst, voerden de nazi's in het geheim de zogenaamde *Aktion T4* uit. Deze actie sloeg op het systematisch vermoorden van hetgeen nazi's als 'levensonwaardig leven' bestempelden: zowel fysiek als mentaal gehandicapte personen.

Enige tijd na de inval van nazi-

Duitsland in Polen, startten zowel in het bezette Polen de eerste vergassing van gehospitaliseerde mensen, alsook de registraties van gehandicapte personen in Duitsland zelf, die vanaf 1940 in speciaal ingerichte gaskamers vermoord werden.

De nieuwe meerdaagse studiereis, *In het Spoor van de naziperitocide*, start in Polen waar de eerste vergassing van 'nuttelozen' plaatsvond, en gaat verder doorheen Duitsland en Oostenrijk met

bezoeken aan zogenaamde tusseninstellingen, kinderafdelingen en *Aktion T4*-moordcentra.

De organisatoren leggen momenteel de laatste hand aan hun onderzoek, zowel in de archieven als op het terrein, en hopen deze unieke studiereis te kunnen aanbieden aan een select publiek tegen 2024.

Voor meer informatie, contacteer Johan Puttemans via: johan.puttemans@auschwitz.be

Project Neshama is een project van de *Service Social Juif* (Joodse Sociale Dienst). Kinderen van overlevenden, nu opgeleid tot 'Overbrengers van Herinnering' vertellen het levensverhaal van hun ouders tijdens de Tweede Wereldoorlog. Als aanvulling op

de geschiedenislessen die de leerlingen tijdens het schooljaar krijgen, illustreert deze presentatie de reis van de overlevenden tijdens deze periode. Het project is gericht op jongeren uit het 5^e en 6^e leerjaar van de middelbare school.

De presentatie duurt 50 minuten, is gratis en gebeurt in jouw school. Een pedagogisch pakket wordt te uwer beschikking gesteld door Stichting Auschwitz. Voor meer informatie kunt u contact met ons opnemen via: neshama@servicesocialjuif.be

© Vredescentrum

REGINA SLUSZNY: OORLOGSKIND TUSSEN TWEE WERELDEN

Nadat ze tientallen jaren haar getuigenis deelde tijdens bijeenkomsten, congressen en in onderwijsinstellingen, nam Regina Sluszny plaats voor de camera om haar levensverhaal voor altijd vast te leggen. Haar meeslepende verhaal als ondergedoken Joods kind tijdens de Tweede Wereldoorlog is vanaf nu te zien in de educatieve documentaire van het Vredescentrum *Regina Sluszny: Oorlogskind tussen twee werelden*.

Het verhaal van Regina

Regina Sluszny werd in 1939 in Bel-

gië geboren in een Joodse migrantenfamilie uit Polen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zocht haar familie een veilig onderkomen in Hemiksem, want in Antwerpen werd het leven voor Joden te gevaarlijk. Als ondergedoken kind bracht Regina de oorlog door in het huis van Anna en Charel, een Vlaams koppel dat haar een warm en veilig nest bezorgde. Haar ouders en twee broers leefden in meer precaire omstandigheden op verschillende schuiladressen, maar gelukkig wisten ook zij de oorlog te overleven. Na de oorlog zette Regina zich

onvermoeibaar in om haar getuigenis in scholen in binnen- en buitenland te vertellen. Als voorzitter van de vzw Het Ondergedoken Kind zette zij zich op onbaatzuchtige wijze in voor het lot van de ondergedoken kinderen. En als voorzitter van het Forum der Joodse Organisaties (FJO) heeft ze zich jarenlang ingezet om de herinneringen aan de vreselijke gebeurtenissen levendig te houden en tegelijk te waarschuwen voor de gevaren van onverschilligheid en antisemitisme. Meer info via:

www.vredescentrum.be

PROGRAMMA

- 08:30 Onthaal
- 09:00 Inleiding
- 09:30 Concentratiekampen versus moordcentra, een wereld van verschil
- 10:30 Koffiepauze
- 10:45 *Aktion T-4*, de nazistische genadedood
- 11:30 *Einsatzgruppen*, de Holocaust met de kogel
- 12:00 Lunch
- 13:00 Chelmno, het eerste moordcentrum
- 13:45 Aktion Reinhardt
- 14:15 Koffiepauze
- 14:30 Belzec, het laboratorium
- 15:00 Sobibór, de frustratie
- 15:30 Treblinka, het primitieve moordcentrum
- 16:00 Birkenau, de perfecte moordfabriek
- 16:30 Besluit en evaluatie

HET NAZI-VERNIETIGINGSPROCES: EEN TECHNISCHE INVALSHOEK

EEN PEDAGOGISCHE VORMINGSDAG GEORGANISEERD DOOR DE VZW AUSCHWITZ IN GEDACHTENIS

Frédéric Crahay en Johan Puttemans

WOENSDAG 23 NOVEMBER 2022
9 - 17UUR

**LES ATELIERS
DES TANNEURS** (Zaal Gamay)
Huidevettersstraat 60A
1000 Brussel

GRATIS TOEGANG
Inlichtingen en
inschrijving (verplicht) via
info@auschwitz.be

Op wandelafstand van BRUSSEL CENTRAAL
Bus 52 en 48 - halte VOSSENPLEIN
Metro LOUIZA en HALLEPOORT

VZW AUSCHWITZ IN GEDACHTENIS - STICHTING AUSCHWITZ
WOLSTRAAT 17/BUS 50 - 1000 BRUSSEL - TEL.: +32 (0)2 512 79 98

WWW.AUSCHWITZ.BE
INFO@AUSCHWITZ.BE

Eindredactie: Henri Goldberg
Hoofdredactie: Frédéric Crahay, Johan Puttemans
Redactiesecretaris: Georges Boschloos
Redactiecomité: Dirk Lagast, Jean Cardoen, Dimitri Roden, Fabian Van Samang, Anne-Sophie Van Vyve
Vertalingen naar het Nederlands: Rudy Trullemans
Graficus: Georges Boschloos

Met de steun van:

 **nationale
loterij**
MEER DAN SPELEN